

## התעמולה הנאצית במזרח

האיגודים הנאציים לתעמולה במזרח.

המצב הפנימי של גרמניה אחרי מלחמת 18-1914 הפסיק לזמן-מה את ארגון התעמולה שלה בארצות המזרח עד שבאו הנאצים ותדושה ביתר שאת. עוד עם ראשית שלטונם הקדישו הנאצים תשומת לב רבה לארגון שיטתי של התעמולה במזרח. לשם כך ניצלו את המוסדות המדעיים לעניני המזרח הקיימים בגרמניה. מוסדות אלו נהפכו למרכזי תעמולה. האוניברסיטאות חינכו תעמלנים גרמנים, והשתדלו למשוך אליהן צעירים מארצות המזרח. ב-1935 נערכו באוניברסיטאות גרמניה 67 קורסים מיוחדים בשאלות ערביות. בועידת „האיגוד האוריינטלי“ (Orient Verein) ב-1935 הצהיר היושב ראש ר. שידר: „שום ארץ אחרת באירופה לא עשתה מה שגרמניה הצליחה לעשות למען המחקר המזרחי. בעובדה זו הכירו ממשלות ארצות המזרח, והן שולחות אלינו את מבהר תלמידיהן“.

הנאצים הקימו גם חברות חדשות לשם טיפוח יחסים פוליטיים וכלכליים עם המזרח. ביניהן יש לציין את ה„דויטשער אורינט פערין“ הנ"ל ו„אפריקה פערין“. „האיגוד של הלוחמים באסיה“ (Bund der Asien-Kämpfer), שהיה קיים מכבר, הרחיב במידה רבה את פעולותיו בשטח התרבותי. נוצרו חברות, ששמותיהן מעידים על מגמתן: „הועד להגנת מרוקו הערבית“, „האיגוד הגרמני-מוסלמי“, „הבנק המזרחי הגרמני“ (Deutsche Orient Bank), ו„התאחדות למען שחרור האיסלאם“, חברות אלו כינו את פעולותיהם של כמה איגודים אחרים. פחות ידועים. קשר ישר בין איגודים אלה לבין חוגים ידועים במזרח נקבע באמצעותו של „המועדון הערבי“ בברלין. זכורה עדיין מחאתו של מועדון זה בנובמבר 1937 לפני ציר אנגליה בברלין על „מעשי הצבא הבריטי“ בא"י. כשליח נאמן לנאצים בקיום קשרים עם חוגים מוסלמים ידועים, שימש החזן במסגד באחד מפרברי ברלין — עבד אל וואהב, יליד אלג'יריה. פעולתו הענפה של עבד אל וואהב היתה מכוונת ע"י „האיגוד התרבותי המוסלמי“ (Islamischer Kultur-Bund), שנוסד ב-1933 ע"י שכיב ארסלאן, ראש הועד הפלשתינאי-הסורי בג'ניבה. הנהלת איגוד זה היתה מורכבת מפרופסורים גרמנים, משלושה ילידי מרוקו, שני ספרדים, מצרי אחד, ערבי ארצישראלי, והודי אחד. האיגוד עסק גם באוסף כספים לטובת הענין הפאן-ערבי. כעובדה מעניינת יש לציין את המספר הרב של גרמנים שהתאסלמו בשנים האחרונות. בברלין בלבד הגיע מספר המתאסלמים ב-1938 לאלפיים איש! העתונות הנאצית המקשתה במקצת לישוב את הסתירה הגלויה בין תופעה זו לבין העקרונות הנאציים בשאלות הגזע, עד שבא העתון הנאצי לעניני הגזע „פרדריקוס“ ותן את הקושיה: „הדת המוסלמית היא דת גברית, בניגוד לדת הנוצרית, ולפיכך היא מתרת לאריים טהורים...“

מחלקת המזרח במיניסטריון לתעמולה ודרכי פעולתה.

מחלקת המזרח במיניסטריון התעמולה הגרמני מכוונת את הפעולות של כל האיגודים הקשורים בארצות המזרח, בהתאם לתנאים המיוחדים לכל ארץ וארץ. תכנית הפעולה באפריקה הצפונית, מצרים, סוריה וא"י היתה מכוונת לעורר מהומות, וביתר

ארצות המזרח — להשתלטות על החיים הכלכליים. עוד ב־1934 הגיע תקציב התעמולה של מחלקה זו ל־20 מיליון מארק.<sup>1</sup> ובשנים האחרונות הוגדל במידה רבה. ב־1934 לבד פרסמה המחלקה ששים ספרים בערבית ובדיאלקטים מקומיים שונים. הוקמו סוכנויות ידיעות בכל ארצות המזרח, והוצאו סכומים עצומים על מוסדות „תרבות“ נאצים. „מנצ'סטר גארדיאן“ בגליונו מ־15 בינואר 1938 פרסם תעודות חשובות שהיה בהן כדי להפיץ אור על הפעולה המשותפת של מחלקת המזרח במיניסטריון לתעמולה ומיניסטר החוץ והחוגים הצבאיים הגרמנים. מתעודות אלו אנו למדים, שהחוגים הצבאיים התייחסו מתחילה בספקנות רבה לחזקת התעמולה שבארצות המזרח. אולם עד מהרה הפכה ספקנותם להתלהבות רבה. כי אם תצליח התעמולה, הרי תאלץ אנגליה במקרה מלחמה להפנות כוחות צבא חשובים לארצות המזרח. במכתב מ־17 בספטמבר 1937 הודיעו מחוגי הצבא הגרמני למיניסטר המלחמה, לאמור: „אנו עושים כל מה שביכולתנו בהתאם להוראות של המיניסטריון לתעמולה, ביחוד בנוגע לאספקת הנשק, הוראות מיוחדות נשלחו למחלקות הנוגעות בדבר. אנו כולנו תמימי־דעים בהחלט בנידון זה, כי משלוח הצבא האנגלי למרחקים יקל במידה רבה על הצבא שלנו“. כן נתגלו תעודות ובהן הוראות שנשלחו ע"י מיניסטריון החוץ לצירים הגרמנים במזרח התיכון בדבר מתן עזרה דיפלומטית לסוכנים הנאצים ולאישים בעלי השפעה מילדי המקום. 18 איש מן הסוכנים האלה הגיעו ב־1935 לארץ ישראל ועסקו באספקת כסף ונשק למקומות מסוימים. בראש הסוכנים עמד הקונסול הגרמני בבירות זיילר, עוזרו של נידרמאנר<sup>2</sup> לשעבר, הציר הגרמני בבגדד, ד"ר גרוֹבֶה, והקונסול הגרמני בקאהיר פון־שטורר. סוכנים אלה קבלו לעתים קרובות את עזרתם של הגרמנים כאן בארץ. מקצתם נתנו עזרתם מרצון ומקצתם מאונס. מבחינה זו מענין לציין את עמדתם של הסקפולרים הגרמנים בארץ. לא כולם היו נאצים, אבל מעטים מאד ידעו להחליץ מהמלכודת שפרשה להם התעמולה הנאצית. ידוע, למשל, כי אחרי ביקורו של בֶּיֶנְדֶרְטֶץ, ידידו של ד"ר גבלס, בארץ ב־1935, וויתרו ששים טמפלרים על זכות השתדלון מן הצבא שהעניק להם בשעתו קיסר ווילהלם. את השינוי הזה בהלך הרוח של הטמפלרים ציין הקונסול הגרמני דיטמן בנאום הפתיחה של „בית הספר הגרמני“ בירושלים ב־1937. בעמדו „על הרוח הנאצית המפעמת את לב כל הטמפלרים“. הסוכנים הגרמנים עם עוזריהם המקומיים ידעו לנצל לצרכי תעמולתם כל פעולה קלת־ערך שנעשתה על ידי אחד הגרמנים במקצועו. כך, למשל, נתנו פרסומת צעקנית לרופאים האריים במזרח. כל נתוח קל, שרבים כמוהו מוצאים לפועל יום בבתי החולים, הפך אצל הגרמנים למעשה כביר שלא ירד מעמודי העתונים השכירים במשך כמה ימים. „מעשים כבירים“ אלה היו זוכים לפומבי מיוחד, עם הענקת אות הצטיינות מידי היטלר. הנציגים הדיפלומטיים של גרמניה הצליחו להחדיר אח"כ את „המומחים“ בעלי אות ההצטיינות למוסדות ההשכלה הגבוהים של ארצות המזרח. בטהראן, למשל, היו מומחים כאלה למנהלי בתי ספר חשובים. בראש השירות האיכיאולוגי בעירק עמד גרמני, בראש בית הספר למורות ובית הספר לתעשייה בבגדד עמדו גרמנים. בעירק בלטה, בכלל, המגמה למלא את מקום המומחים האנגלים בגרמנים, ביחוד בימי ממשלת

<sup>1</sup> „Oriente Moderno“, Sep. 1934

<sup>2</sup> סוכן גרמני חשוב באירן (פרס) בימי מלחמת 18–1914.

יאסין פחה (ב' 1935). אחיו, טהא פחה, עשה מאמצים רבים להכניס גרמנים לשירותי המדינה. גם בתורכיה העריכו את המומחיות הגרמנית. עד שנתגלתה (בראשית 1939) שערורית הספינות, שסיפקה גרמניה לתורכיה. כתריסר ספינות נמצאו כבלתי ראויות לשימוש אחרי כמה שבועות. אניה אחת ששולם בעדה 118,000 ל"ת זקוקה היתה בראשית שירותה לתיקונים שעלו ל-80,000 ל"ת נוספות. שתי אניות אחרות תוקנו שלוש פעמים. אחרי שלושה חדשים ירדה מהירות האניות עד כדי מחציתה. בשל השערוריה הזאת פוטרו שבעה מארבעה עשר מנהלי "הבנק המריטימי" והמתלמידים התורכים במקפנות הגרמניות נקראו לשוב לביתם. מאז החלה העתונות התורכית להוקיע את ערך המומחים הנאצים וכן את המטרות המסתתרות מאחורי מומחיותם. אחד המכשירים, ששימש בידי הסוכנים הנאציים לפעולתם, היה המדע הארכי-אולוגי. בשנים האחרונות התעניין השלטון הנאצי במדע זה במידה בלתי שכיחה. משלחות ארכיאולוגיות יצאו לרוב ארצות המזרח. בשטח זה הצטיין פרופ' קרוֹזֶקֶר מבית הספר התכני הגבוה בברלין. ארכיאולוג זה התחיל במפעלו המדעי בסביבת אנקרה. לא הספיק לגמור את "חקירותיו המדעיות" באיזור זה, והנאצים העבירוהו לתפקיד דומה לזה בסוריה. עקב גנבת הפסל המפורסם של המלכה נֶפֶרֶטִי ע"י הארכיאולוג הגרמני ד"ר בורכארדט, נשארה מצרים לזמן-מה סגורה בפני המדע הארכיאולוגי הגרמני. אמנם הציר הגרמני נתן הבטחה חגיגית לממשלת מצרים שהגנבה תוחזר לה, אולם היא לא הוחזרה עד היום הזה. "ההתמסרות" לארכיאולוגיה מתבארת בזה שלארכיאולוגים, יותר מאשר למומחים אחרים, יש הזדמנות לבוא במגע עם הכפרים, ולהתחקות אחרי ענינים הכרוכים בשאלות אסטרטגיות.

#### התעמולה האידיאולוגית.

התעמולה הנאצית לא הצטמצמה בפעולה מעשית בלבד, במתן שוחר, בהסתה וריגול על ידי מומחים וכדומה. הנאצים יצרו גם רקע אידיאולוגי למעשיהם, שהיה עשוי להתקבל על דעתם של חוגים ידועים במזרח. הם הפיצו את הרעיון, כי רוח אחת מפעמת את שאיפותיה הלאומיות של גרמניה ואת השאיפות של עמי המזרח. מכאן הסיסמה: "גרמניה המחודשת מושיטה עזרה למזרח המחודש". שליחיהם בארצות המזרח דשו ודרשו כל תג ותג של סיסמה זו. סופר מוסלמי, הכותב בעתוני מצרים, נביבור רחמן, פשפש ומצא, "שעמי המזרח, אף הם, כגרמנים, מאוחדים באחדות גזעית ובהשקפת עולם אחידה"....<sup>1</sup> תעמולן פרו-נאצי אחר כתב: "מי עוד כגרמנים יכול לשמש דוגמא לעמי המזרח? אחרי תקופה ארוכה של פירוד פנימי הגיעו הגרמנים סוף סוף לאחדות לאומית שלמה, אף אנו כך — אם נלך בדרכיהם".<sup>2</sup> המנהיג הידוע שכיב ארטלאן, מלא אחרי דברים אלה: "הגרמנים אינם רוצים לשמש דוגמה בלבד, אלא גם לעזור למזרח המדוכא ולשחררו מידי המעצמות העושקות".<sup>3</sup> הזלוול הגרמני בכוח הבחנתם של אנשי המזרח הגיע לידי כך ששופרו של מיניסטריון החוץ הגרמני יכול היה לכתוב בשנת 1936: "האימם יחייה מתימן קיבל ברצון את תכניותינו לפיתוח הכלכלי של ארצו, משום שהוא משוכנע שאין לגרמניה כל שאיפות טריטוריאליות, מה

L'Epoque 28.3.1939. 1

Zeitschrift für Politik, Sept. 1938 2

Politique Etrangère, Aug. 1938 3

"Histoire du Reveil du Mouvement Nationalist chez les Arabes" 4

שאינן כן אנגליה צרפת ואיטליה<sup>1</sup>. (איטליה שמדובר בה כאן היא מלפני הציר, לזו שאחרי הקמת הציר לא היו, כמובן, כל שאיפות טריטוריאליזם...). ונמצא כמה עתונים מצרים וערבים, שהשתדלו להוכיח, כי אמנם אין לגרמניה כל שאיפות אימפריאליסטיות. שופרם העיקרי היה העתונאי המצרי הידוע אמין סעיד, מעורכי „אל מוקטם“ (ראשית קשריו עם גרמניה היו מזמן ששימש במפקדה של לימן פון סנדקס).

#### פאן-ערביות ופאן-תורניות בידי התעמולה הנאצית.

מקום רב להתגדר בו מצאה התעמולה הנאצית בתנועה הפאן-ערבית. לפי דברי שכיב ארסלאן, אחד מראשי התנועה הזאת, יבצע היטלר את המפעל שהחל בו עוד קיסר וילהלם „ידידם של שלוש מאות מיליון מוסלמים, אשר כל מעצמות אירופה רעדו מפניו“.

באספקלריה הנאצית הופיעה התנועה הפאן-ערבית „כסערה המתחוללת במזרח על הריסותיה של הישבות“, או „כרעיון החופש התוסס מִכּבּוּל עד חִג'אז, הנאחז בכל אמצעי התרבות המודרנית, כדי להגשים את שאיפותיו. אפילו איש אדוק כאבן סעוד להוט אחרי טיסות צבאיות לא פחות מאשר אחרי הקוראן... אם הכליפות לא חודשה עד היום, הרי הסיבה לכך היא, שהרעיון הפוליטי דחק את הרעיון הדתי...“ „התנועה הפאן ערבית תשיג את מטרותיה כי בראשה עומדים רפורמטורים יפאניים ותכנאים גרמנים...“<sup>2</sup> כן ידוע שהועידה הפאן-ערבית, שנתיקמה ב-1937 בבלודאן, היתה פרי התענינותם של הנאצים בתנועה זו. העתונאי האירופי היחיד שנזכר בוועידה היה גרמני, הסוכן הידוע נֶנְסֶלְטֶן.

מובן מאליו, כי הנאצים תמכו בתנועה לאיחוד ערבי רק באיזורים אשר שם היתה תמיכה זו עשויה לשרת את שאיפותיהם. באיזורים אחרים של העולם הערבי, אשר בהם עמדה התנועה בניגוד למטרותיהם, — פעלו נגדה. בשנת 1937 כשאמרו הצרפתים להקים אדמיניסטרציה אחידה למרוקו ואלג'יריה הרימו הנאצים קול צעקה. בטענם שאין כל אחדות בין ערביי אלג'יריה לערביי מרוקו.

כן עשו הנאצים מאמצים רבים לעורר מחדש בתורכיה את התנועה הפאן-תורנית (תורכית) ולעודד את השאיפה לסיפוח כל האיזורים הערבים המאוכלסים במיעוטים תורכיים לתורכיה. אולם שלטונות תורכיה הבינו את מנימות הנאצים השואפים לסכסך אותם בערבים ושמו מהר קץ לתעמולתם. אח"כ באה התעמולה ליצירת תנועה תורנית-טטרית באיזורים הנתונים לשלטון רוסיה. מנהיגה של תנועה זו, אֶזֶז אִישֶאקִי, ישב בברלין וציפה להקמת מדינה אוכלית שצריכה היתה לכלול בתוכה גם את חצי מיליון הגרמנים שבאיזור הוולגה. עם הסכם סטלין-היטלר גז גם החלום הזה של הנאצים.

לתשומת לב רבה זכתה גם אפגן. מוסרים, שבראשית שנת 1939 נמצאו באפגן כשלוש מאות מהנדסים גרמנים<sup>3</sup>.

חוגים רבים בארצות המזרח הרגישו את הסתירות שבתעמולה הנאצית. שום הבטחות מלוות בהענקות לא יכלו לחפות על הזלזל של הנאצים בעם הערבי. כמה עתונים ערבים לא פסקו להעמיד את קוראיהם על הסתירה שבין דברי היטלר

Koloniale Rundschau, Apr. 1936. Carl Rathjens, „Das unabhängige Arabien als Kraftquelle 1

Islamischer Expansion“.

L'Orient, Beirut 31.1.39. 2

ב"מלחמתי" ביחס לעם הערבי לבין תוכן התעמולה הנאצית. ב-1937, בעצם הימים ההם, כשהתעמולה הנאצית הפאן-ערבית היתה בכל תקפה, נתפרסמו בגרמניה חוברות המדברות בגנות הערבים. ביחוד ראוי לציין בנידון זה את "הוצאת-לודנדורף". באחת החוברות של הוצאה זו, שנתפרסמה בדצמבר 1937, כלולה התקפה מעליבה על הדת המוסלמית ויוצרה. כן לא פסקו הירחונים הגרמנים מלחקוף את צרפת בגלל מדיניות ההתבוללות שלה, המחדירה את התרבות הערבית לתרבות המערב. תכניות הלימודים בבתי הספר הנאציים מחייבות את המורים להטיף בוז לכל דבר הקשור במזרח. כשביקר בלדור פון שיראך בדמשק ב-1937 נשאל ע"י עתונאים, כיצד אפשר להשלים בין התעמולה הגרמנית בארצות ערב לבין תורת הגזע הנאצית המעמידה את הערבים בדרגה י"ב במעלת הגזעים. העתונות הערבית ציינה אז, ששליח הנאצים נמנע מתת תשובה הגיונית לשאלה. כדאי לציין, שבין הסיסמאות הצעקניות שהתנוססו בקונגרס הנאצים בנירנברג ב-1938 אפשר היה לקרוא גם הכרזה מעין זו: "מאז התקשר פרנסואה הראשון, מלך צרפת, עם השולטן התורכי, בגדה צרפת בתרבות האירופית, אשר גרמניה מצוה להגן עליה".

העולם הערבי לא התעלם מהסתירות שבתעמולה הנאצית. אם כי מנהיגים ידועים בעולם הערבי ראו בה מכשיר רצוי לסחיתות פוליטיות לצורך השעה. אולם גם חוגים אלה לא השלו את עצמם בשוא. הם ידעו, כי בבוא יום ההכרעה לא יוכלו להסס בדבר עמדתם.

#### הנוער הערבי והתעמולה הגרמנית

כבכל הארצות פנתה התעמולה הנאצית בארצות המזרח בעיקר לנוער. הנוער במזרח, יותר מכל נוער אחר, רואה את עצמו כגורם המכריע בתנועה הלאומית. אולם בצדה של הכרה זו ביחס לתפקיד אין ההכרה הדרושה ביחס ליכולת. יצר החקוי חזק במידה רבה בנוער זה. כל דוגמא של התפרצות כוח, תהיה מטרתה ככל אשר תהיה, מקסימה אותו ודוחפתו למעשים מעין זה. אמין סעיד במאמריו הרבים על התנועה הפאן-ערבית, הדגיש את הדוגמא של הנוער הגרמני. מכאן, "החולצות" המרובות למיניהן שהופיעו בשנים האחרונות במזרח: "חולצות הברזל", "חולצות ירוקות", "חולצות אפורות", "חולצות לבנות" — אשר כולן מקורן ב"חולצות החומות" של הנאצים<sup>1</sup>. גם צורת הפיקוד בארגוני הנוער השונים בארצות המזרח היא כולה חיקוי לפיקוד הנהוג בנוער הנאצי. בועידת בלודאן ברכו החברים הצעירים של הועידה איש את רעהו במועל היד הנאצי, אגב הסחת-הדעת מהעבירה על חוקי הגזע בגרמניה. האוסרים על זרים להשתמש בכרכת היד הנאצית. הנאצים ניצלו במלוא יכולתם את יצירה-החיקוי של הנוער המזרחי וראו בכל "חולצה" מעין דגל גרמני המתנוסס במזרח. כשעמדה ממשלת מצרים על טיבן של "החולצות הירוקות", ופקדה על נושאייהן לפשוט אותן, נקט הציר הגרמני במצרים בצעדים דיפלומטיים נגד פקודה זו. ובוזה הוכיח, ללא צל של ספק, את מקור קיומו של ארגון זה. עד היכן הגיעה מידת החיקוי, אפשר לראות מדברי אחד המנהיגים החשובים ביותר של נוער המצרי, אחמד חוסיין: "היטלר אינו דיקטטור; גרמניה היא הארץ הדימוקרטית היחידה באירופה; יתר הארצות אינן אלא פלוטוקרטיית פרלמנטריות; משום כך קבלתי עלי ללמוד היטב את דרכי ארגוני הנוער של גרמניה..."<sup>2</sup> מנהיג נוער

עירקי, מחמוד פאָל, ביקר את גרמניה, לפי הזמנת בלדור פון שיראך, בראש קבוצה של 30 מתלמידים. בשוכו היה מלא התלהבות מהנוער הנאצי. ואולם מגעו הישר עם נוער זה פגע בנפשו: „אין להכחיש, כי מורגש שם לחץ מכביד על המחשבה...“<sup>1</sup>.

בתעמולה הגרמנית היה גורם אחר, שהיה בו כדי לקחת את לב הנוער בארצות המזרח: ההקנעות למנהיג, „עבודת הגבורים“ תפסה ומוסיפה לתפוס מקום חשוב בחיי המזרח. המושג הדימוקרטי על המנהיג, כנבחר הציבור הפועל למען הציבור במסגרת של קהל בוחריו – טרם הכה שרשים בארצות המזרח. כאן המנהיג עדיין מין יצור עליון, שאסור להרהר אחרי מעשיו. הוא אינו נחשב כשליח הציבור אלא כשליח ההשגחה. המוסדות הדימוקרטיים שהמערב הנחילם למזרח, הם עדיין בבחינת קליפה שטרם נתמלאה תוכן. סדורי הנציגות שהונהגו בשנים האחרונות בארצות המזרח, לא הספיקו עדיין לשנות את הלך הרוח שנוצר על ידי שלטון אוטוקרטי במשך דורות. השלטון במזרח הוא עדיין בידי אישים ולא בידי מוסדות. ההתלבטות החברתית, שהולידה בארצות המערב את השלטון הדימוקרטי, המהווה מעין פשרה בין הכוחות הפעילים, נמצאת במזרח רק בשלבה הראשון. רקע חברתי פוליטי זה הקל על התעמולה הנאצית, שדגלה בשם המנהיג – הגבור הדורש הקנעות עיוורת לקריתו. מכאן המאמרים והחמונות הרבות שהקדישה העתונות הערבית להיטלר כגיבור. התרגום הערבי של „מלחמת“ מלווה בסיסמה: „האיש החזק ביותר בעולם“.

הנאצים השקיעו מאמצים רבים לחקר הפסיכולוגיה של עמי המזרח, וניצלו למטרות תעמולתם. בשנים האחרונות נתפרסמה בגרמניה ספרות שלמה, המטפלת באמצעי התעמולה מבחינת הפסיכולוגיה המזרחית. ביחוד הערבית. כך, למשל, מצאו החוקרים הנאצים, שהתחושה הערבית אינה קולטת פרסומת קיקיונית, כגון מודעות, סיסמאות בהארה חשמלית וכדומה. כן הם מצאו, שלתיאטרון אין כל השפעה על אנשי המזרח. ואולם הקולנוע הוא מכשיר מצוין לתעמולה בין הערבים. ועוד העלו הנאצים בחקירתם, שהערבים רגישים במידה רבה לחנופה ולמחמאות, וכי הם נתונים במידה יוצאת מן הכלל להשפעת אנשים רבי תואר, כתוצאה מגילוי זה הטילו הנאצים על כמה גרמנים מפורסמים לבוא בחליפת מכתבים עם חוגים רחבים במזרח. המכתבים שהוכנו במחלקת המזרח של המיניסטריון לתעמולה, היו גדושים דברי חנופה ומחמאות.

הנאצים טורחים הרבה להפיץ את התרבות והלשון הגרמנית במזרח. לשם כך נשלח מספר רב של מורים לארצות המזרח על חשבון הממשלה הגרמנית. אולם מאמצים אלה לא הוכתרו בהצלחה רבה. המורים, שנשלחו לסוריה, לא מצאו תלמידים ללימוד הלשון הגרמנית. מאין „עבודת תרבות“ הוטל על המורים לעסוק בשירותים אחרים למען גרמניה... בימי ממשלת יאסין פחה בעירק הונהג בבתי הספר התיכוניים לימוד השפה הגרמנית במקום הצרפתית. אף-על-פי-כן הוסיפו התלמידים להעדיף את הצרפתית על הגרמנית. בתורכיה הצליחו הנאצים מבחינה זו יותר מאשר בכל ארץ אחרת. רוב ספרי הלימוד בבתי הספר הגבוהים תורגמו מגרמנית. ולימוד הלשון הגרמנית היה נפוץ במידה ניכרת.

## העתונות.

יותר מאשר בכל שטח אחר, השתדלו הנאצים לחדור לעתונות. מבחינת המגע עם ההמונים-מהות העתונות במזרח מכשיר חשוב ביותר. דלות הספרות השובה לכל נפש, והעדר אמצעי תרבות אחרים, המצויים בארצות המערב, הועילו במידה רבה להפצת העתונות בארצות המזרח. אם כי אחוז הבערות בארצות אלו גדול מאד, יש להביא בחשבון לא רק את קוראי העתון, אלא גם את שומעיו. בכל עיר וכפר תמצא קבוצות קבוצות של שומעים השותים בצמא את דברי המקריא מתוך העתון החביב עליו, "שומעים" אלה אינם, בדרך כלל, מקטני-האמנה. כאנשים פרימיטיביים אין הם מטילים ספק במה "שכתוב". אם הכתוב אינו מתקבל על הדעת, הרי זה מוכיח שיש כאן מעין גס ופלא, הראויים לאמונתו של המאמין. תוכן העתון הערבי מכשיר אותו למלאכת התעמולה. מעטים הם עדיין העתונים במזרח, המקדישים מקום ניכר לשאלות בלתי-פוליטיות. לרוב הם מבליטים את האדם, "כחיה פוליטית". המסגרת המצומצמת, באופן יחסי, של הבעיות החברתיות, לעומת התסיסות הפוליטיות במזרח, גרמה במידה ידועה לאופי הפוליטי הכולט של העתונות.

הנאצים ידעו לנצל את כל הגורמים האלה. במקרים רבים הפכו עתונים ידועים את עורם בן לילה, והיו לשופר לתעמולה הנאצית. עתון שעמד לפני פשיטת רגל, קם פתאום לתחייה, מלא את עמודיו במאמרים על גרמניה ובהתקפות על ארצות אחרות. יש אשר כמה גלגולים עברו על אחד העתונים במשך זמן קצר ביותר, ויש אשר בעל עתון היה גומר את ההלל על גרמניה בראש החדש, ובשלהי החדש נמצא כבר במחנה אחר לגמרי. ולא היה זה חזיון בלתי-שכיח. אם נשאל בעל העתון על סיבת השינוי המהיר בהשקפתו הפוליטית, הריהו עונה, כי קיום העתון כרוך בהמצאת האמצעים הדרושים להוצאתו. העתון המצרי החשוב, "אל-א-הראם" התריע בשעתו, בשורת מאמרים, על התמיכה הנאצית הניתנת לכמה עתונים ערבים. על אף התרעה זו לא חל אז שינוי במצב. סוכנות הידיעות הנאצית בקאהיר המציאה ידיעות בחינם, חמש פעמים ביום. הידיעות נמסרו לעתונים בתרגום ערבי ותורכי, שלא כמנהג "הוואס" ו"רויטר", המוסרות את ידיעותיהן בצרפתית ובאנגלית. כן המציאה סוכנות זו מאמרים חתומים בידי ערבים מצרפת, אנגליה וירושלים. "ערבים" אלה ספרו על הפגנות ברחובות פריס, על ירידת ערך הפרנק הצרפתי, על ה"מרד" באפריקה הצפונית, על מספר עצום של מחוסרי עבודה באנגליה ועל התפוררות האימפריה הבריטית ועוד.

נוסף על הידיעות והמאמרים שניתנו בחינם לעתונות, עוד הציפו הסוכנים הגרמנים את ארצות המזרח בסרטי יומנים, שהעבירו לפני עיני המסתכלים את כוחה הצבאי של גרמניה ואת הערצת ההמונים למנהיגיה.

קשה לקבוע את מידת ההשפעה של התעמולה העתונאית בארצות השונות, לפי שהקורא אינו מפסיק לקרוא עתון המעניין אותו, משום שהוא מוצא בו גם חומר נאצי. יותר קל לעמוד על יחס הקהל בארצות המזרח השונות לסרטים הגרמנים. במצרים, למשל, נכשלה תעמולת הסרטים במידה רבה. הנאצים החלו שם בהצגות פרטיות. אח"כ שכרו את אחד האולמים הגדולים ביותר בקהיר להצגות פומביות. מקץ חמשה חדשים נאלצו הנאצים לסגור מחוסר מבקרים. התענינות גדולה יותר נודעה לסרטים אלה יבתורכיה, בעירק ובאירן. בבתי קולנוע בתורכיה הגיע מספר היומנים הגרמנים ל-60 אחוז, בעירק ל-70, ובאירן ל-40 אחוז מכלל היומנים.

הסרטים ניתנו בחינם, ובעלי בתי קולנוע שילמו רק את דמי המכס.<sup>1</sup> ידוע באיזו מידה ניצלה גרמניה ומוסיפה לנצל את שידורי הרדיו לתעמולה בארצות המזרח, ואין צורך לעמוד כאן על זה. פחות ידוע הוא השימוש הנאצי בלוחות הגרמופון. כלי זמרה זה תופס מקום חשוב בחיים החברתיים של הערבים. הערבי חובב מוסיקה במידה רבה. כל בית קפה, הראוי לשמו, נאלץ להשמיע באוני המבקרים מוסיקה מעל לוחות הגרמופון. האשה המוסלמית, האסורה לבוא בחברה זרה, מאזינה בבידודותה, במשך שעות שלמות, למנגינות הגרמופון. הסוחר בשוק משתמש בו כדי למשוך את הלקוחות. ביום חג ומועד משעשע הגרמופון את כל הכפר. הסוכן הראשי שסיפק את הלוחות הנאצים למזרח הוא ד"ר ג. בצ'קה, מנהלה של החברה המפורסמת „בעידהפון“ בגרמניה. לחברה זו סוכנים בכל ערי המזרח, ופעולותיהם לא הצטמצמו במכירת לוחות. בין הלוחות ממוצא גרמני, הנפוצים מאד בארצות דוברות ערבית, נמצא גם „ההמנון לדגל הירוק“: הוא קורא את הערבים למרד נגד המעצמות, „המשעבדות אותם“. לוחות בכותרות ממין זה הופצו כמספר רב ולעתים קרובות חינם.

#### אגודות ספורטיביות וביקורי אישים.

פעולת תעמולה רבה נעשתה ע"י סוכני הנאצים בעזרתן של אגודות ספורטיביות במזרח. כמה ספורטאים נבחרים ופרופיסורים נשלחו על ידי ממשלת גרמניה לאוניברסיטאות המזרח להרצות על עניני הספורט ולהדריך את הנוער בשיטות הספורט הגרמני. במצרים פעל בשטח זה הרבה סאהר פחה, יושב ראש „הועד הארצי לספורט“ (Comité National des Sports). את אהדתו לגרמניה הבלית בהזדמנויות שונות, כשם שגרמניה הבלית את אהדתה כלפי ספורטאי זה, ביחוד בקבלת הפנים הנהדרת שנערכה לו בשעת ביקורו בברלין בימי האולימפיאדה, 1937.<sup>2</sup>

הנאצים לא הצטמצמו בפעולות סוכניהם ושכיריהם. מוזמן לזמן שלחו את אחד מדבריהם הראשיים לביקור קצר במזרח. לסקור את הפעולות ולהכשיר את הקרקע לפעולות נוספות. ביקור כזה ערך ד"ר שאכט ב-1936 בתורכיה ובאירן; בלדור פון שיראן, מנהיג הנוער הנאצי — ב-1937 באנקרה, בדמשק, בבגדד ובטהראן; ד"ר פונק, מיניסטר הכלכלה — ב-1938 באנקרה; וד"ר גרובה, ציר גרמניה בעירק, ביקר בפברואר 1939 בסעודיה. ד"ר גבלס עמד לבקר בינואר 1938 במצרים, אולם ברגע האחרון נמלך בדעתו ולא בא. דעת הקהל במצרים, התנגדה כל כך לביקורו, עד שמיניסטר הפנים המצרי ראה צורך להתחמם את העתונאים על התחייבות לא להתקיף את גרמניה בזמן שהותו של גבלס במצרים. על הסיבות שגרמו לביטול ביקורו של גבלס התהלכו שמועות שונות. סברה אחת היתה, שאיטליה התנגדה לביקור, בראותה בו פעילות יתרה מצד גרמניה ב„שטח השפעתה“. סברה אחרת אמרה, שהיה לגבלס יסוד לשער, שלא יקדמו את פניו באופן הראוי לו, ואמנם מאז הלכה וגברה הבקורת בעתונות המצרית על פעולות הנאצים במצרים, והגיעו הדברים לירי כך, שגרמניה ראתה צורך, במאוס 1939, לקרוא חזרה את צירה ממצרים. תפקידו של בלדור פון שיראן בביקורו (בלוית 15 עוזרים!) היה לחזק את הסמכות הנאצית במוסדות הגרמנים במזרח, ליסד בתי ספר חדשים ולארגן את

Bourse Egyptienne 3.8.1938. 1

Orient Rundschau, März 1938. 2

הנוער. על תפקידו זה העיד בעצמו בהצהרה שנתן לעיתונאים בדמשק, לאמור: „תפקיד ביקורי הוא לעמוד על ארגוני הנוער במזרח. הנוער הגרמני מחזקני בתנועות הנוער בעולם כולו, ביחוד בארצות השואפות לשחרור ולחופש. שאיפתי היא להדק את הקשרים ביניכם לבין ארגוני הנאצים... העתונות הסורית הודיעה או על שיחות חשאיות שהתנהלו בין המנהיג הנאצי לבין „אנשים ידועים בסוריה, ועל הגברת הפעולות של המועדון הערבי“<sup>1</sup>.

עם זה יש לציין, שבין חברי המועדון הזה היו אנשים שלא יכלו להשלים עם העובדה, שמועדון הקורא את עצמו ערבי ישמש מכשיר בידי הנאצים: והם מחו נגד זה בפומבי. אחד מהם חאלד בגדאשי, הוצא מהמועדון על שפרסם בנובמבר 1938 כרוז שהיה בו כדי לפגוע בכבודו של היטלר. המועדון הערבי היה פעיל גם במו"מ שהתנהל במשך זמן ידוע בין עירק לבין גרמניה, בדבר זכיון נפט. ביזמתו של מועדון זה נערך כינוס נוער סורי, אשר אליו הוזמנו גם העירקים, שהשתתפו בקונגרס הנאצי בנירנברג ב-1937.<sup>2</sup>

#### תחבורה וכלכלה.

הנאצים לא הסתפקו בתעמולה בלבד. הם ביקשו להשתלט על דרכי התחבורה ועל המבנה הכלכלי של ארצות המזרח. רכבת בגדד היתה, כידוע, חלומו הגדול של וילהלם ה II — חלום שפג עם תבוסת גרמניה במלחמת 1914—1918. מנהיגי הרייך השלישי לא וויתרו אף הם על חלום זה, אלא שבינתיים אמרו להשתלט על קוי האוויר במזרח. ב-1937 הקימו הנאצים קו אוויר ישר מברלין לכבול דרך אתונה, רודוס, דמשק, בגדד וטהראן. כן פעלו קוים גרמנים במזרח גופא, באיווררים טהראן-בושיר, טהראן-חברת וטהראן-ראשט בכיוון באקו. בשני האיווררים הראשונים היה מרכז פעולותיהם של וואקסמוס ונידרמאיר בימי המלחמה הקודמת. לאחר סיפוח אוסטריה לרייך נוצר קו חדש של „לופט-הנוה“ דרך בוקרשט, קושטא, אנקרה, לכבול ממשלת אירן התיחסה בזהירות כלפי קו-אוויר אלה והודיעה רשמית לגרמנים, כי תרשה את חנית אוויריהם רק באיוורורים האזרחי דונאט-צאפא בסביבת טהראן: כן נתחייבו הגרמנים לבקש חידוש רשיון-החניה בכל חודש, ונאסר עליהם לשלוח את הדואר הדיפלומטי בדרך זו. במו"מ, בינואר 1939, בדבר הארכת הקו של „לופט-הנוה“ לקושטא נקבע, כי אין זו זכות-מונופולין, וממשלת תורכיה נותנת זכות בקו זה גם לחברות אחרות, לא-גרמניות.

אולם, בראש וראשונה השתדלו הנאצים להשתלט על המבנה הכלכלי של ארצות המזרח, דוגמת מאמציהם בכיוון זה באירופה הדרומית-מזרחית. את שאיפת גרמניה מבחינה זו קובע המומחה הנאצי לכלכלה, ד"ר היקר לאמור: „עם התפתחותם של אמצעי התחבורה נודעת חשיבות גדולה ביותר לארצות אלו שאפשרויותיהן בלתי מוגבלות. הן יכולות לספק לגרמניה את חמרי הגלם החסרים לה... אין גרמניה מעוניינת למצוא דוקא בארצות אלו שוק לתוצרתה, אולם לע"ע אין לה ברירה אחרת, אלא לשלם תמורת חמרי הגלם של ארצות אלו בסחורותיה“<sup>3</sup>.

מאז 1936 חלה עליה ניכרת בסחר גרמניה עם ארצות המזרח. חלקה של

1. Afrique Française, Apr. 1938.

2. Asie Française Apr. 1938.

3. R. Hüber "Deutschland u. d. Wirtschaftsaufbau des Vorderen Orients".

גרמניה בסחר תורכיה הגיע בשנים האחרונות ל-51 אחוז מכל האכספורט ול-49 אחוז מהאימפורט. בסחר מצרים תפסה גרמניה את המקום השני אחרי אנגליה. באירן — מקום שני אחרי רוסיה באימפורט, והמקום השלישי אחרי אנגליה באכספורט. בסוריה ובלבנון — מקום רביעי באימפורט ומקום שמיני באכספורט. בארץ ישראל מקום שני באימפורט. באפריל 1938 חתמה גרמניה על הסכם מסחרי עם עירק, ובאוגוסט של אותה שנה הוזמנה עירק בגרמניה חמרי מלחמה בסכום של 130.000 ל"ש<sup>1</sup>.

כדי להשתלט על השוק בארצות המזרח הקימו הנאצים רשת של סוכנים מיוחדים, שהתחקו אחרי כל פעולה כלכלית. מומחים נאצים רבים נשלחו למזרח, ומומחים מארצות המזרח הוזמנו לגרמניה. צעירים מארצות המזרח הוכנסו לבתי ספר מקצועיים בגרמניה, ובשובם לארצם לאחר שנה-שנתיים עשו תעמולה לסחר גרמניה. מעל לכל ביקשו הנאצים להשתלט על מקורות נפט חדשים במזרח. הנפט העירקי והאירני מתאים לשימוש בצוללות. הנפט הרומני, הקרוב לגרמניה, הוא פחות-ערך בשביל מטרה זו. הנפט באל-ג'זירה (סוריה) ענין מאד את הנאצים. באוקטובר 1938 נשלחה משלחת גרמנית לחיפוש נפט באירן. על דרכה ביקרה משלחת זו גם בסוריה, וקרוב לודאי שידם היתה במהומות שנתחוללו באל-ג'זירה. הנאצים הכינו סרט מיוחד בשם „בארות בלהבות" בו מראים את שמחת הילידים לגילוי הנפט ע"י גרמנים. בפברואר 1939 ביקר ד"ר גרובה, ציר גרמניה בעירק, את אבן סעוד בג'דה, כדי להגיש לו את תעודת מינויו לציר גרמניה בסעודיה, ולנהל מו"מ בדבר חיפוש נפט. אולם עוד לפני שהגיע לג'דה, קיבל ידיעה מממשלת סעודיה, שמו"מ זה הוא בלתי רצוי.

המלחמה שמה קץ לפעולות הגליות ביותר של התעמולה הנאצית במזרח. גירוש המהנדסים הגרמנים האחרונים מתורכיה, הידוק יחסי אירן-צרפת-אנגליה בזמן האחרון, הפסקת סחר גרמניה באפגן, הפחיתו במידה רבה את אפשרויות התעמולה הנאצית במזרח התיכון. אך אין ספק, שמאות, ואולי אלפים, סוכנים נאציים ממשיכים עדין במלאכתם, בשינוי צורה, מקום ושם.